

uuden yhteisöllisen minän rakentamiseksi. Tämä motivoi heidän mukaansa yksittäisiä ihmisiä toimimaan annettujen ideologisten standardien mukaan. Hellbeck on argumentoinut teoksessaan *Revolution on My Mind. Writing a Diary under Stalin* (2006), että osallistuminen uuden yhteiskunnan rakentamiseen loi monissa kansalaisissa tunteen oman toiminnan historiallisesta merkityksellisyydestä sekä vaikuttamismahdollisuuksista positiivisempaan tulevaisuuteen. Tämä sopii Neuvostoliiton musiikkielämän johtopaikalle vuonna 1948 valittuun Asafieviin ja moneen hänen asemassaan olleeseen taiteilijaan vaihtelevasti. Toisen maailmansodan aikana ja etenkin piiritettyssä Leningradissa, missä Asafiev eli helmikuuhun 1943 asti, monissa terroria kokeneissa eliitin jäsenissä nousi uusi patrioottisuuden ja yksilömerkityksen tunne, joka sai monet solmimaan uuden suhteen valtiovallan kanssa. Sodan jälkeinen uuden terrorin uhka yhä sulkeutuneemmaksi käyneessä yhteiskunnassa näyttäisi kuitenkin olleen suurempi motivaatio myöntyä puolueen eliitin marionetiksi kuin uskomisiin vaikutusmahdollisuuksiin. Kuten Herrala toteaa, Asafiev oli vuonna 1940-luvun lopulla hyvin sairas fyysisesti, mahdollisesti myös henkisesti. Hänen todellisuudentajunsa voidaan asettaa kyseenalaiseksi puolueen antiformalismikampanjoiden (1946–1948) yhteydessä, kuten Herralan esiin nostama Asafievin itsekriittinen kirje (16.12.1948) elokuun lopussa 1947 kuolleelle Andrei Ždanoville antaa ymmärtää (287, 314, 316).

Voimme lähestyä Herralan kattavaa aineistoa myös yksilöluovuuden näkökulmasta. Kulttuurifilosofi Mihail Ryklin on ehdottanut, että Jacques Derridan klassisen dekonstruktioismin iskulause *Il n'y a pas de hors-texte* (ei ole olemassa mitään tekstin

ulkopuolella) toimi Neuvostoliitossa äärimmilleen. Väittämän mukaan suuri osa Neuvostoliitossa viljellystä poliittisesta retoriikasta ei tavoittanut lainkaan neuvostoliittolaista todellisuutta, vaan kuten antropologi Aleksandr Yurchak on argumentoinut, varsinkin neuvostoliittolainen arki muotoutui luovasti todellisudesta irtaantuneiden poliittisten ”rituaalien” lomassa. Herralan tutkimat oopperatapaukset, kuten Prokofievin viimeinen ooppera *Povest o nastojaštem tšeloveke* (*Tarina todellisesta ihmisestä*, 1947–1948), ovat mielenkiintoisia esimerkkejä siitä, miten yksilöllisiä taiteellisia ja taideteoreettisia kokeiluja ja sovellutuksia taiteilijoiden ”mielikuvitus” sosialistisen realismin olemuksesta synnytti vaikeissakin olosuhteissa. Herrala huomauttaa työnsä lopussa, että Stalinin

terrori tappoi monen kuuluisan taiteilijan henkisesti 1940-luvulla, mutta sosialistisen realismin kulttuuri tuotti kuitenkin tulevana vuosikymmeninä uuden sukupolven lahjakkaita säveltäjiä, jotka kykenivät luomaan pienemmän poliittisen painolastin alaisina (410). Nämä säveltäjät asettuivat uuteen suhteeseen kansainvälisen klassisen musiikin kanssa samalla kun he käsitelivät monisyisesti Stalinin taiteilijayhteisöön jättämää traumaa. Herralan tuottama tutkimusaineisto neuvostomusiikin kontrollisysteemin toiminnasta, musiikkipolitiikassa käytetystä retoriikasta ja neuvosto-oopperoiden tuotantoprosessista, jota on purettu yksityiskohtaisesti työn kahdeksassa luvussa, tuo mielenkiintoista lisätietoa stalinismin yhteisöllisistä toimintamekanismeista.

Elina Viljanen

Kansallisten identiteettien Neuvostoliitto

***Soviet and Post-Soviet Identities.* Ed. Mark Bassin & Catriona Kelly. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.**

Soviet and Post-Soviet Identities nostaa esiin mielenkiintoisen kysymyksen siitä, mitä tapahtui neuvostokulttuurille Neuvostoliiton hajoamisen myötä. Miten neuvostokulttuuri ja sen jälkeinen kulttuuri kytkettyvät toisiinsa? Johdanto rakentaa näille kysymyksille viitekehyksen kansallisesta identiteetistä, mutta rajaa samalla laajemman kysymyksen identiteetistä vain sen ilmentymään kansallisena identiteettinä. Kirja pyrkii tarjoamaan vaihtoehtoa sinänsä perinteiseltä kuulostavaan kysymykseen kansallisen identiteetin merkityksestä tarkastelemalla sitä ihmisten arkipäiväisissä toimissa ja vuorovaikutuksessa erilaisten sosiaalisten instituutioiden kanssa. Samalla

se tulee rakentaneeksi arkipäivän kansallisen identiteetin manifestaatioista melkein käsin kosketeltavan tutkimusobjektin. Teoksen 17 artikkelia on jaettu kuuteen teemaan: kansallisen identiteetin merkitys, sen instituutiot, myytit, paikat, kieli ja uskonto. Artikkelien kirjoittajat ovat pääasiassa historioitsijoita, antropologeja ja etnologeja. Joukossa on myös muutama kirjallisuuden tutkija.

Minkälaisena tutkimusobjektina *Soviet and Post-Soviet Identities* sitten näkee Venäjän? Johdannossa Bassin ja Kelly asettavat artikkelikokoelman keskiöön kysymyksen kansallisesta identiteetistä ja sen manifestaatioista kulttuurin eri alueilla. Kansallisen identiteetin kautta kirja haluaa tarkastella neuvosto- ja jälkineuvostokulttuurien välistä suhdetta ja erityisesti sitä, miten sosiaaliset instituutiot, mielipiteet ja tavat ovat välittäneet virallisen neuvos-

tokulttuurin hajoamista vuonna 1991. Teoreettisen viitekehyksen muodostavat Andersonin teoria nationalismista kuviteltuna yhteisönä ja Billigin banaali nationalismi, jotka yhdistyvät siinä, miten arkipäiväinen elämä vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa tuottaa uudestaan ja uudestaan kansallista identiteettiä. Vaikka identiteettiä tarkastellaan monessa artikkelissa, vain muutama onnistuu keskittymään johdannon asettamaan kysymykseen neuvostokulttuurin muuntumisesta ja tämän vaikutuksesta Neuvostoliiton jälkeisenä aikana. Useimmat tyytyvät tarkastelemaan kansallisen identiteetin, etenkin venäläisen, nousua Neuvostoliiton aikana ja sen jatkuvuutta vuoden 1991 jälkeen. Kirjan teesi kansallisen identiteetin keskeytyksestä neuvostoyhteiskunnassa ei ole uusi, ja kirja päättyykin korostamaan identiteettien jatkuvuutta mahdollisten erojen ja muokkautumisen kustannuksella.

Kolme ensimmäistä artikkelia käsittelevät kansallista identiteettiä ja sen subjektia, kansalaista. Bassinin ja Kellyn johdanto esittelee neuvostokansalaisuuden ja etnisen kansalaisuuden ristiriidan perusproblematiikkaa. Samoilla linjoilla jatkaa Ronald Sunyn artikkeli, joka kartoittaa kansallisen identiteetin historiaa saksalaisen romantiikan aikana painottaen kansallistunteen emotiivista puolta. Suny myös esittelee Neuvostoliiton kansalaiskysymyksen perusongelman imperiumin ja kansallis(osa) valtion välisestä ristiriidasta ja lopettaa nyky-Venäjän tarkastelun kysymykseen siitä, miten kompensoida menetettyä imperiumia identiteettipolitiikan kohdalla. Ylivoimaisesti mielenkiintoisin artikkeli tässä osassa on Nancy Condeen nationalismi-käsitteen dekonstruktio. Condee ehdottaa, että nationalismi on antiloginen, itsessään ristiriitainen käsite, joka saa merkityksensä vasta

konkreettisisä käyttötilanteessa. Tämä johdattelee Condeen tarkastelemaan nationalismia venäläistä kulttuuria tuottavana käsitteenä niin hegemoniaa vastaan taistelevissa paikallisissa manifestaatioissa kuin hegemonisissa voitonjulistuksissa paikallisia manifestaatioista. Hänen argumenttinsa mukaisesti voimakas nationalismi esiintyy Venäjällä yhdessä heikon kansallistunteen kanssa. Condee nostaa esiin muutamia esimerkkejä venäläisestä elokuvasta, jossa nationalismi esiintyy juuri imperiumia ylläpitävänä voimana (mm. Aleksandr Sokurovin *Aleksandra*) tai Aleksei Balabanovin *Veli 2* ja *Sota*, joissa molemmissa länsimaisia ja ei-venäläisiä vähemmistöjä kohdellaan avoimen ksenofobisesti ja venäläistä kansallistunnetta pyritään rakentamaan näiden ”toisten” kustannuksella. Molemmissa esimerkeissä nationalismi antilogiana toimii elokuvia rakentavana trooppina, Condee väittää.

Kansallisen identiteetin instituutioita käsittelevissä artikkeleissa tarkastellaan nykyelokuvaa, Moskovan etnografista museota ja neuvostopassia. Birgit Beumersin artikkeli nykyelokuvasta keskittyy venäläisiin *blockbustereihin*, joissa neuvostohistoriasta etsitään selitystä nykyisiin identiteettikysymyksiin. Hänen keskeisenä argumenttinaan on neuvostohistorian käsittely jokapäiväisessä elämässä, johon mahtuu myös virallisen loiston kyseenalaistaminen. Dmitri Baranovin artikkeli Valtion etnografisen museon historiasta on mielenkiintoinen katsaus neuvosto- ja etnisen identiteetin esiintymiseen museon näyttelyissä. Baranov käy läpi museon merkittävien näyttelyiden taustoja painottaen sitä, miten neuvostoidentiteetistä ja neuvostoelämästä tehtiin modernia ja paikallisesta ja etnisestä takapajuista. Baranov kuitenkin nostaa esiin museon kuraattorien aseman ideologisen ja esteettisen

välimaastossa, joka kulminoitui neuvostoihmisen syntymiseen takapajuisen etnisen ja valistuneen venäläisen dialektisesta kohtaamisesta museon esittelyissä. Albert Baiburinin artikkeli kansalaisuuteen liittyvistä rituaaleista tarjoaa monia pieniä välähdyksiä kansalaisuuden sosiaalisesta rakentamisesta Neuvostoliitossa. Hänen pääteesinsä on, että 1920 ja 1930-lukujen keksittyjen neuvostorituaalien jälkeen, jotka lähinnä palvelivat neuvostoideologian leviämistä 1950-luvulta eteenpäin, kansalaisuusrituaalien tarkoituksena oli luoda poliittista kuuluvuuden tunnetta ja mielenkiintoisesti tähän pyrittiin konvertoimalla vanhoja kansanperinteitä poliittisiksi riiteiksi. Ei ihme, että Neuvostoliiton periferiassa, Baltian maissa kansanperinteen sovittaminen neuvostoraamin sisään oli kiivainta.

Kansallisen identiteetin myyteriä käsitellään kolmannessa osiossa. Vitali Bezrogov tarkastelee patrioottisia koulutusohjelmia ja etenkin kouluvaapisia kansallistunnetta tuputtavana instituutona. Andrew Jenks keskittyy kaikkien rakastaman Juri Gagarin -myytin vaiheisiin ja Sergei Abashin historiallisten myyttien rooliin viidessä Keski-Aasian entisessä neuvostotasavallassa vuoden 1991 jälkeen. Jenksin yksityiskohtainen ja herkullinen tutkimus nivoo yhteen hyvin kirjan yleiset teemat kansallisen identiteetin propagoinnista erilaisten sosiaalisten instituutioiden kautta. Valitettavasti se – kuten moni muukaan artikkeli – ei käsittele enää 1991 jälkeistä aikaa sen tarkemmin, jättäen siten vain arvailujen varaan, mitä venäläistetyille neuvostoidentiteetille ja Gagarin-myytille on tapahtunut Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Abashinin artikkeli keskittyy tosin ajallisesti Neuvostoliiton jälkeiseen aikaan, mutta siitä puuttuu arkipäivän historian vaatima pikkutarkkuus ja sensitiivisyys jokapäiväisiä tapoja

kohtaan, sillä se käsittelee lähinnä identiteettiä poliittisella tasolla.

Kansallisen identiteetin paikkoja käsittelee kolme artikkelia: Dina Hapajevan artikkeli Moskovan paikasta neuvostoliiton jälkeisissä mielikuvissa kahden nykykirjailijan romaaneissa, Elza-Bair Gutšinovan tutkimus Kalmukian pääkaupungista Elistasta sekä Victoria Arnoldin artikkeli Islamin maantieteestä Venäjällä. Haluan tässä yhteydessä nostaa esiin Hapajevan artikkelin, sillä se keskittyy siihen murrokseen, joka mielikuvissa Moskovasta on tapahtunut vuoden 1991 myötä. Gutšinova ja Arnold tyytyvät esittelemään maantieteelliseen paikkaan ja kansalliseen identiteettiin liittyviä tapahtumia. Hapajevan mukaan neuvostoaikaiset kuvaukset Moskovasta ovat synnyttäneet 1991 jälkeen alustan gootiestetiikalle, jolla kuvataan gootikaupunkia – painajaisten, vampyyrien ja maanalaisuuden Moskovaa, ulkokultaisen Moskovan oista vastakohtaa. Aineistona Hapajeva on käyttänyt Viktor Pelevinin ja Sergei Lukjanenon kirjoituksia.

Kansallisen identiteetin kielel-
-osiossa Olivier Ferrando osoittaa
kuinka monikielisessä Ferganan
laaksossa Kirgisian, Tadžikistanin
ja Uzbekistanin rajalla koulu-
tuksen kielipolitiikassa näkyvät
etnisen identifikaation lisäksi
myös monikielisyyden puolesta
vaikuttavat yhteiskunnalliset
motivaatiot. Anna Kuškova puo-
lestaan tarkastelee ainaisen ruo-
kapulan ympärille kehittyneitä
narratiiveja ja niiden mahdolli-
suutta toimia neuvostoidentiteetin
merkkinä. Mielenkiintoisin on
kuitenkin Michel Gorhamin so-
siolingvistinen artikkeli venäjän
vulgarismeista (*mat*). Pohjaten
Bourdieuin teoriaan pääomasta,
Gorham yritti rekonstruoida vul-
garismien kielellisen pääoman
kehitystä perestroikan vapaasta il-
maisusta, 1990-luvun murroksen
ja yhteiskunnallisen bruttaalisuu-

den kuvaamisen kautta kielellisen
degeneraation merkiksi.

Kirjan viimeisessä osiossa,
joka käsittelee uskon kansallisia
identiteettejä, Catriona Kellyn
artikkeli tarkastelee Venäjän
ortodoksista kirkkoa omalaatui-
sena valtiollisena instituutiona
vailla poliittista valtaa. Galina
Meževitš puolestaan tarkastelee
valkovenäläistä identiteettiä
sekularismin ja uskonnon väli-
maastossa. Aleksandr Pantšenkon
artikkeli käsittelee uskonnollista
käyttäytymistä ja sen muuttumis-
ta. Pantšenko keskittyy pyhien
paikkojen, etenkin lähteiden,
ympäri kehittyneisiin uskon-
nollisiin tapoihin. Murros neu-
vostoviranomaisten yrityksistä
valistaa pyhiinvaeltajia hygie-
niaan, mielenterveyteen, lasten
hyvinvointiin ja huiputukseen
vedoten on muuttunut yrityksiksi
kehittää paikallisturismia pyhien
lähteiden ja niiden läheltä löytyvi-
en pyhänjäänösten avulla.

*Soviet and Post-Soviet Identi-
ties* on juuri otsikkonsa mukainen:
pääpaino on neuvostojassa ja
neuvostoliiton jälkeistä aikaa kä-
sitellään useimmissa artikkeleissa
vain aivan artikkelin lopussa ja
varsin pinnallisesti painottaen
sitä, miten neuvostotavat ovat
jatkuneet myös vuoden 1991
jälkeen. Kirjan pohjalta mitään
merkittäviä muutoksia identitee-
teissä ainakaan Venäjällä ei näytä
tapahtuneen – tai ainakaan mitään
sellaista, mihin tulisi keskittyä
tarkemmin. Neuvostokulttuurin
ja sen jälkeisen kulttuurin kyt-
kösten tarkastelu juuri kansallisen
identiteetin osalta ei mielestäni
palvele kirjan esittämää kysy-
mystä identiteettien mahdolli-
sesta murroksesta vuoden 1991
jälkeen. Artikkelien pohjalta tulee
ilmeiseksi, että kansallinen iden-
titeetti oli keskeinen mutta myös
hyvin ritualisoitu osa neuvosto-
kulttuuria. Kyseenalaistamatta
tai dekonstruoimatta tätä histori-
allista kuvausta on hankala lähteä
etsimään mahdollista muutosta

kansallisessa identiteetissä – tai
neuvostoidentiteetin muokkau-
tumisessa vuoden 1991 jälkeen.
Kirjan artikkelit jäävätkin pai-
nottamaan historian jatkuvuutta
vuoden 1991 jälkeen.

Kirjan johdanto, ja identiteetin
redusoiminen juuri kansalliseen
identiteettiin, tekee myös hanka-
laksi kyseenalaistaa kansallisen
identiteetin merkitys, joka mones-
ta tapauksissa ei mielestäni
näyttytynyt oleellisimpana
tai edes merkittävänä identiteet-
tinä. Ehkä selvin esimerkki tästä
on Baiburin artikkeli neuvosto-
passin myöntämiseen liittyvistä
poliittisista riiteistä, jotka olivat
viralliselta taholta masinoituja
tapahtumia vailla sisältöä ja mer-
kitystä niihin osallistuville nuoril-
le. Myös kansallisen identiteetin
arkipäiväisyys on vähintäänkin
kyseenalaista monen artikkelin
kohdalla, sillä tarkastelun koh-
teena on poliittinen riitti, johon
osallistujat eivät identifioituneet.

Mielenkiintoisen poikkeuksen
niin neuvostohistorian ensisijai-
suuteen kuin myös kansallisen
identiteetin jatkumoon vuoden
1991 jälkeen tuovat kaikki arti-
ikkelit, jotka käsittelevät Keski-
Aasian valtioita ja ei-venäläiseen
Neuvostoliittoon kuuluneita iden-
titeettejä kuten buddhalaisuutta
ja islamia. Esimerkiksi historian
mobilisointi Keski-Aasian val-
tioissa on herkkua luettavaa.
Nämä artikkelit kuitenkin sijoit-
tuvat 1991 jälkeiseen aikaan ja
uuden kansallisen identiteetin
rakentamiseen. Siten juuri se
murros, jonka 1991 mahdollisti
ja johon kirjan johdanto viittaa,
jää aiheen ulkopuolelle.

Ehkä merkittävin puute on
kuitenkin sukupuolen puuttumi-
nen kirjasta. Käsite *gender* puut-
tuu kokonaan kirjan indeksistä,
ja ehkä vähän ironisesti *women*
ohjaa etsijää katsomaan mitä
kirjoitetaan perheestä, avioliitosta
ja äitiydestä. Olisin odottanut että
17 artikkeliin olisi mahtunut myös
feministinen tai edes naisnäkemys

kansallisen identiteetin merkityksestä – tai merkityksettömyydestä – ja murroksesta arkipäivän elämässä.

Jaakko Turunen

Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen X päivät Helsingissä Tieteiden talolla 7-8.3.2013

Kulttuuri ja murros jälkisosialismin aikakaudella

Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura (VIETS) järjestää valtakunnallisen *Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen päivät* (VIEPÄ) Helsingissä Tieteiden Talolla 7-8.3.2013. VIEPÄ-tapahtuman teema on *Kulttuuri ja murros jälkisosialismin aikakaudella*. Pääpuhujat ovat Tomasz Zarycki Varsovan yliopistosta sekä moskovalaisen kustantamon *Novoje literaturnojoe obozrenijen* perustaja ja johtaja Irina Prohorova.

Seminaari käsittelee sosialistisen järjestelmän romahtamisen aiheuttamaa yhteiskunnallista murrosta kulttuurin näkökulmasta. Kulttuurilla, sen käsitteellä ja käytänteillä, oli merkittävä rooli Neuvostoliiton ja sosialististen maiden yhteiskuntarakenteessa. Mutta mitä kulttuurille on tapahtunut sosialismin romahtamisen jälkeen ja mikä on kulttuurin yhteiskunnallinen rooli jälkisosialistisissa mais-

sa? Miten kulttuuri-instituutiot ovat Venäjällä ja Itä-Euroopassa muuttuneet sosialismin romahdettua? Miten kulttuurin infrastruktuuri voi jälkisosialistisissa yhteiskunnissa? Miten alueen kulttuuriset identiteetit ovat muotoutuneet murroskaudella? Miten kulttuurin käsite on muuttunut viime vuosikymmeninä? Minkälaisen dynamiikan muodostavat globaalit kulttuuri-ilmiöt ja lokaalit muutosprosessit?

Aiheeseen liittyviä esitelmä- ja paneeliehdotuksia pyydetään lähettämään VIEPÄ-työryhmälle 31.1. mennessä osoitteeseen katalin.miklossy@helsinki.fi tai sanna.turoma@helsinki.fi.

Ehdotuksen pituus on enintään 250 sanaa. Ohjelma varmistuu 15.2. mennessä.

Lisätietoa työryhmältä ja seuran sivuilta: <http://www.viets.fi>